

Integráció és globalizáció a Római Birodalomban és az Európai Unióban

Tartalomjegyzék

1.0 Bevezető	2
1.1 A témaválasztás jelentősége	2
1.2 Az integráció értelmezése	3
2.0 Gazdasági szempontok	3
2.1 A Római Birodalom gazdasági egysége	3
2.2 A Községek integrációs tevékenysége belülről-kívülről	5
2.2.1 Intézményi formák	5
2.3 A gazdaság rendeződése és fejlődése	7
2.4 Államgazdaság	7
2.5 Az Európai Község és a Római Birodalom gazdasági integrációjának különbségei	9
2.6 Unió és a római jogalap	10
2.6.1 A versenykereskedelelem és a „három pillér” bizonyítéka	11
2.7 Az integráció gazdasági alapjainak elemzése	12
2.8 Róma és az EU integrációs válsága	13
2.8 A pénz szerepe és propagandája	15
3.0 Politikai integráció	16
3.1 Alapítók és érdekeltségek	17
3.2 Hódítottak és csatlakozók, ideológia és meggyőzés	18
4.0 Közigazgatási formák	19
4.1 Határ és régió fogalom	20
4.2 A Római Birodalom közigazgatási egységei	21
4.2.1 Urbanizáció és a provinciák konkrét berendezkedése	23
5.0 Római ideológia a nyelvben és vallásban	24
6.0 Geopolitika	26
7.0 Értékelés, következtetések	27
Felhasznált irodalom:	30

1.0 Bevezető

Napjaink tudományos értekezéseinek és a jelenlegi közgondolkodás gyakran használt fogalmaivá váltak az integráció és globalizáció kifejezések. Mit is jelentenek pontosan és miért használják a történelemkutatók előszeretettel, mint vizsgálati módszer elemeit? Mindenkor a maga módján, technológiájának és tudásának megfelelően közelíti meg a letűnt korok megértését, feldolgozását, így a két, egymáshoz szorosan kapcsolódó fogalom éretté vált múltra, jelenre, s olykor jövőre értelmezve. Fogalom szüli a jelenséget és fordítva, így ebben az esetben is az ember teremti a szavakat, melyeket értelemmel megtöltve folyamatok leírására is képes felhasználni. A Római Birodalom és Európai Unió integrációjának és globalizációjának hasonlóságai tanulságosak lehetnek jelenkorunk számára. A különböző tudományos kutatások és az általam felhasznált elméletek mind azt bizonyítják, hogy a XXI. század európai egységének érdekében tanulni kellene a korábbi századok eseményeiből.

1.1 A témaválasztás jelentősége

Pályamunkám során, H.-G. Gadamer hermeneutika kutatásából kiindulva a régi-új tudásformák értelmezésében a jelen és múlt kapcsolatát vizsgálom, illetve ezek felfogásának lehetőségeit értelmezem a Római Birodalom és a jelenkori Európai Unió integrációs törekvéseire. Gadamerrel egyetértve, a történetileg elmúlt korokat nem jobban kell megérteni, mint az akkor benne élők, hanem nekünk, saját magunknak kell tárgyi bizonyítékokkal a mai viszonyokat feltérképezni és megismerni. Ennek fényében tárgyi emlékeket és konkrét példákat fogok bemutatni, végül azokat értelmezni ókori leletek és adatok segítségével.¹

Párhuzamok felvetése különböző korok között lehetséges, azonban a történelmi események szereplőinek tevékenységét nem érdemes konkrét személyhez kötni és sorsszerűségről beszélni. Az Európai Unió létrejöttét mindennek tükrében, Gadamer egyik idézetével jellemzem, és ezzel vezetem fel komparatív dolgozatom fő vonalát: „Aki mereven ragaszkodik terveihez, az épphogy saját eszének tehetetlenségét fogja érezni. Ritkák azok a pillanatok, amikor minden magától megy, amikor az események maguktól alkalmazkodnak terveinkhez és vágyainkhoz.”² Dolgozatom során nem egy befejezett, már teljes formájában létező Uniót elemzek, hanem egy politikai és szociológiai elméletekkel bíró folyamatot, melyektől függetlenül az Európai Unió a jövőben még változni fog.

¹ H.-G. Gadamer: *Igazság és módszer*. Ford. Bonyhai Gábor. Gondolat, Budapest, 1984. 16. o. (A továbbiakban: H-G. Gadamer.)

²In: H-G. Gadamer 364. o.

1.2 Az integráció értelmezése

Integráció, latin eredetű szó *integratio*³, az értelmező kéziszótár szerint részek összekapcsolását jelenti, míg a globalizációt a Föld egészére kiterjedő folyamatként írja le. Napjainkra az egyik, a másiktól nehezen elhatárolható jelenséggé alakult át. A globalizáció első ízben a Római Birodalom kutatása során merült fel és vált használatossá, mely következképpen elsőként integrálta a Földközi-tenger mentén fekvő országokat, azok társadalmait, gazdaságait és politikáit is.⁴ Napjainkban az Európai Unió, a világ egyik legjelentősebb, integrációt megvalósító államok szövetsége, melynek történeti előzményei és jelenkori történései megosztják a szakértőket. Dolgozatomban igyekszem rámutatni a Római Birodalom és az Európai Unió által megvalósított integráció mértékére és sajátosságaira, a köztük felmerülő hasonlóságokra és ellentétekre. A Római Birodalom vizsgálatát a Kr.e. VII. századtól, az Európai Unió létrejöttét a második világháború végétől (1939-1945) fejtem ki.

2.0 Gazdasági szempontok

Az ókori Róma és a Közösségek kezdeti időszakának gazdasági célkitűzéseinek fókuszában eltérő célok álltak, kivitelezésüket vizsgálva mégis hasonlóságot lehet felfedezni. Mindegyik államalakulat előzményeként háborús, de legalábbis válságokkal teli időszak áll, mely változást és a Római Birodalom esetében katonailag erős, az Unió életében politikai, gazdasági összefogást teremtett. Az egység kiépítésének hatékonysága tagadhatatlanul más és más, melynek legfőbb oka az integrációs tevékenység fókusza. Komparatív dolgozatomban a főbb jellemzőkkel végül igyekszem rámutatni az Európai Unió esetleges hiányosságaira és problémáira. A csaknem fél évszázadra visszavezethető integrációs modell megvalósulásának legfőbb szegmense a politika mellett a gazdasági együttműködés lett, mellyel a XXI. század gazdasága szupranacionálissá vált.

2.1 A Római Birodalom gazdasági egysége

A birodalomban létrejött gazdasági kötelékek a szárazföldi és a vízi utak segítségével váltak teljessé, azonban a korabeli hajózási technológia fejletlensége miatt az utazás, az időjárás viszonyosságainak volt kitéve. A másik, egységet erősítő gazdasági terület a pénzkibocsátás lett, mely nem csak az arany-, bronz- és ezüstbányák feltárását sürgette, de a

³Magyar Értelmező Kéziszótár, Akadémiai Kiadó, 2003. 571. o. (Szerk.): Juhász József

⁴Hitchner, R. B.: *The first globalization: The roman empire and its legacy in the 21st century*. Oxford, Oxford University Press, 2012. Elsők között használta könyvében a globalizációs kifejezést a Római Birodalomra, Bruce Hitchner az Egyesült Államokbeli Tufts University professzora.

császári birodalom propagandájának is egyik fő eszközévé vált. Nem utolsó sorban így bizonyítható a különböző területek között fennálló kereskedelem élénksége. A császári elit a gazdaságból befolyt bevételek nagy részét az infrastruktúrára költötte, ezzel is saját erejét biztosítva, a későbbiekben a profitot a császári hierarchián belül osztotta szét. Az elő-indusztriális birodalmakat más ipari rendszerektől, főként az agrárjellegű mezőgazdasági tevékenységből kinyert többlet előállításával különböztette meg, melyet viszonylag primitív, főként katonai és kommunikációs technológiák jellemeztek. Gazdaságilag a birodalom hozott létre elsőként adófizetői struktúrát, a hatalmas földrajzi kiterjedésre való tekintettel az energiák megfelelő korlátozásával és felhasználásával és a készpénz, valamint élelmiszer utánpótlás biztosításával a történelem egyik első, jól működő gazdasági rendszerét. A provinciák adóztak, az adókat a központba küldték, amit aztán a hadseregre fordítottak. Róma fölénye mégis inkább a romanizálódott elit támogatásából táplálkozott, mintsem a lényeges katonai vagy állami intézmények hatalmasságából. Egyes kutatók a politikai gazdaságtanról úgy vélekednek, mint egy lehetséges kapocsról, mely a létező gazdasági rendszereket képes magyarázni, azonban vannak, akik teljesen más, egy egészen integrált gazdasági rendszert látnak a Római Birodalom világában, mely egyesített volt a földek, a hitelek és mezőgazdasági termények szempontjából is.

Sokáig Moses I. Finley marxista történész „primitivista” elméletei uralkodtak a birodalom gazdaságpolitikáját tekintve.⁵ Az elmúlt 20 évben felülbírált nézete szerint a gazdaság statikus volt, autarkia⁶ berendezett, mely a luxuscikkek szállítására korlátozódott. A bűvárokkal végzett tengeri utak régészeti kutatásai ezt az elméletet megcáfolták.⁷ A provinciális kereskedelmi kapcsolatok vizsgálatának egyik régóta kutatott területe az amphorák története. Miután a birodalom egyik legfontosabb szállítási és tárolási eszköze volt ez az edénytípus, melyben hal származékokat, olajokat és bort szállítottak, mindenhol fellelhetőek maradványaik.⁸ A luxuscikkek útra indítása inkább az emberi erkölcsi kettőséget

⁵Finley, M.I.: *The ancient economy (2nd edn)*. London, Hogarth Press, 1985.

⁶ Önellátó gazdaság. A többi országtól függetlenül, önellátásra való berendezkedés.

<http://www.kislexikon.hu/autarkia.html> Letöltve: 2013. május 3.

⁷Grüll Tibor: *A mediterrán térség gazdasági és ökológiai integrációja a Római Birodalomban*. Mediterrán Világ. 20. 1-4. o. (A továbbiakban Grüll: *A mediterrán térség gazdasági és ökológiai integrációja a Római Birodalomban*.)

⁸ A Kelet-Mediterráneum amphoráinak ismerete még gyerekcipőben jár.

bizonyítja, mint a termékek gazdasági jelentőségét.⁹ A távolsági kereskedelem fő bizonyítékát jelentő amphorák az import kettőségét támasztják alá.

2.2 A Közösségek integrációs tevékenysége belülről-kívülről

Az 1940-es évek Európája a II. világháború és a szuperhatalmak¹⁰ játszóterévé vált, melynek fő motorját a politikai, katonai és gazdasági fölény irányította. Annak érdekében, hogy a nagyhatalmak által látni kívánt gazdasági térség létrejöjjön, valamint az európai gazdasági fellendülés megtörténjen, az Egyesült Államok vezetésével 1944-ben Bretton Woods-ban létrejött a Világbank és Nemzetközi Valutaalap, amelyek a Nyugat-Európai államok segítségére siettek az 1947-es Marshall-terv, illetve a Marshall-segély biztosításával.¹¹ A segély szétosztásának érdekében ugyanebben az évben létrejött az Európai Gazdasági Együttműködési Szervezet¹², mely az európai országok kereskedelmének, gazdaságának segítését és a segély igazságos elosztását irányította. Az USA nem rejtett szándéka az európai piacteremtés volt, hiszen a világháború okozta károk helyreállításával egy olyan vásárlóerőre tettek szert kontinensünk képében, amely ezután megbízható partnernek bizonyult.¹³

2.2.1 Intézményi formák

Az első integrációs lépés Nyugat-Európában¹⁴ 1949-ben az Európa Tanács¹⁵ létrehozása volt, melyet rohamos ütemben követtek olyan események, melyek szintén az egység megteremtésének útjára terelték Nyugat-, majd később egész Európát. A hat alapító ország Párizsban, 1951. április 28-án aláírta az Európai Szén- és Acélközösség megállapodását. 1955. júniusban, Messina városában Paul-Henri Spaak alkotta meg a vámunió nyugvó közös piac megalakításának tervzetét, mellyel a megkezdődhetett a gazdasági integráció elmélyülése. Az együttműködés sikerességének köszönhetően nem csak a szén- és acélipar szabályozásának területét, de más gazdasági ágazatokat is be szerettek volna vonni a

⁹Greg Woolf: *Imperialism, empire and the integration of the Roman economy*. World Archeology, Vol. 23, No. 3. Archeology of Empires (Feb. 1992). 283-285. o. Ford.: Szabó Janka. (A továbbiakban G. W.)

¹⁰ Amerikai Egyesült államok és a Szovjetunió.

¹¹ George Marshall amerikai külügyminiszter tervzete, melyet végül 1948-ban folyósítottak 17 milliárd USA dollár értékben. <http://www.eduport.hu/eu/oktatas/j249.html>. Letöltve: 2013.június 5.

¹² Organization for European Economic Cooperation.

¹³A Benelux Unió, vagyis Belgium, Hollandia és Luxemburg létrehozásával a vámunió áthidaló együttműködést hoztak létre, majd Franciaországgal és az Egyesült Királysággal bővült Nyugati Unió néven.

¹⁴ Franciaország, Hollandia, Belgium, Luxemburg, Olaszország és Németország az alapító tagok.

¹⁵Council of Europe.

megállapodásba, így 1957. március 25-én a hat alapító tag aláírta az Európai Gazdasági közösséget (EGK), avagy a Közös Piacot létrehozó szerződést.¹⁶

Az Európai Unió mai formájához vezető út legjelentősebb dátuma 1957. március 25., a Római Szerződések aláírása, mellyel az Európai Gazdasági Közösség¹⁷, Európai Atomenergia Közösség¹⁸ létrejött. Az összefoglaló EGK-szerződés megteremtése, gazdaságirányítással kapcsolatos döntéseinek eredményeként nyilvánvalóvá vált, hogy a gazdaságpolitikai közös célkitűzések nem feltétlenül ütköznek falakba. A szerződés¹⁹ a gazdasági stabilitás fokozását, állandó és kiegyensúlyozott gazdasági növekedést, az EK tagországok közötti szoros együttműködéseket, valamint a stabil árszínvonal és a foglalkoztatás szintjének emelését közös érdekeltségű ügyeknek nyilvánította, melyeket különbizottságok segítségével kívántak koordinálni. E koordináció tevékenységével a kormányközi egyeztetéseket kívánták hatékonyan megvalósítani.²⁰ A szerződésekkel egy olyan közös piac megteremtésének útjára léptek az alapító országok, mely a vámok, mennyiségi korlátozások megszüntetését, a tőke, munkaerő, áruk szabad mozgását, közös verseny-, közlekedési-, mezőgazdasági politikát teremtette meg, megfelelő jogharmonizáció és ezzel együtt vámunió kialakításával. Az EGK fő intézményei a Miniszteri Tanács, a Közgyűlés, avagy Európai Parlament, Bíróság és Bizottság voltak. A Tanács a közösség gazdaságpolitikáját koordinálta, a Bizottság volt a föderatív elven működő szakértő testület és egyben végrehajtásért felelős szerv is. A

¹⁶Bóka Éva: *Az európai egység gondolat fejlődéstörténete*. Napvilág Kiadó, Budapest, 2001. (A továbbiakban: Bóka.) 14-24. o. Az Európai egység gondolata már a XX. század előtt is felmerült filozófusok munkáiban: Comenius, Dante, Erasmus, Kant, majd Saint-Simon a gazdasági-társadalmi változások vizsgálata során az iparosodás gazdaságteremtő hatását emelte ki. Victor Hugo használta elsőként az „Európai Egyesült Államok” kifejezést, mint az elérendő célt magába foglaló elnevezést. Intézményesített szervezeti formában első között Richard Coudenhove Calergi gondolkodott. „Páneurópa” c. könyve a „Páneurópai Mozgalom” létrejöttéig fejlődött, mely a gazdaságot integrálta volna. A legutolsó próbálkozás a második világháború előtt, a Népszövetség volt, mely nem bizonyult hatékonynak az európai országok integrációját és békés egymás mellett élését illetően. Aristide Briand Franciaország miniszterelnöke 1929-ben a Népszövetség gyűlésén tartott beszédében elmondta, hogy egy föderális alapon nyugvó nemzetek szövetségére lenne szükség, amely aztán együttműködést teremtené az államok között. Az elképzelést többen támogatták, köztük John Maynard Keynes közgazdász is.

¹⁷European Economic Community.

¹⁸European Atomic Energy Community.

¹⁹Begegnungen. Schriftenreihe des Europa institutes Budapest. Band 8. *Az európai integráció. Tények és adatok*. MTA Történettudományi Intézet, Budapest, 2000. 225. o. (Továbbiakban: Begegnungen.) EGK-szerződés 2. cikk „közösségi feladatok”.

²⁰In: Begegnungen. 225-226. o.

kormányközi erők között megindult harcnak két tábora volt: a föderalisták, akik a közösség érdekeit kívánták minél szélesebb körben és mélyebb szintig érvényhez juttatni. A világháború végeztével a nacionalista erők mégis fölényt szereztek, így a szervek szerepe átrendeződött.²¹

2.3 A gazdaság rendeződése és fejlődése

A Római Birodalom árucseréjének fejlődése politikai és kereskedelmi jelentőséggel bírt, mely aztán alapot kínált a politikai elit számára a hatalom megtartásához és a társadalom átrendezéséhez. Az I. század óta jelentős kereskedelmi útvonalak a II. századtól kezdődően némileg veszítettek jelentőségükből, tekintve, hogy a szárazföldi építkezések a császárok politikai befolyását, kereskedelmének hatékonyságát és katonai nagyságát jelképezték. Itáliát megkerülve a határ menti provinciák is tudtak kereskedni, azonban a tengeri kereskedelemnél jóval költségesebb és kockázatosabb volt az áruk szállítása. A birodalom egyik legjelentősebb gazdaság-politikai lépése a belső vámok többségének eltörlése, vagy csökkentése volt.²² A vámok szedéséért a II. századtól kezdődően az állam által megbízott lovagi *procuratorok* voltak felelősek.²³

2.4 Államgazdaság

A Római Birodalom adózási rendszere és államháztartására vonatkozó adatok nem pontosak, mivel az I.-II. században nem szenteltek figyelmet az adózás adminisztrációjának, ezáltal bonyolultsága nehezen követhető. Az egyenes adók kivetése érdekében a birodalom határait és egészét igyekeztek felmérni, hogy a pénzüsszegek mértékét megbecsülhessék, és pontosan szedni tudják. Egyes itáliai és más városok a köztársaság kora óta adómentességet élveztek. Így a provinciákban a kétféle adó (*stipendium*) és a császári adó (*tributumot*, *tributum soli*) fizetése volt a legfőbb kötelezettség. Néhány provinciában ehhez a költséghez járult még a fejadó (*tributum capitis*), például Egyiptomban és Syriában. A provinciákra kivetett adó mértékét a *lex provinciae* szabta meg, melyet a provincia helytartója osztott fel a *civitasok* és városok között.

²¹In: Bóka. 233. o.

²²Ferenczy Endre-Maróti Egon-Hahn István: *Az ókori Róma Története*. (Szerk.:) Harmatta János. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 2006. 329., 329-331. o. (A továbbiakban: Ferenczy-Maróti-Hahn.)

²³In: Ferenczy-Maróti-Hahn. 329-331. o. A kereskedelem a Birodalmon kívülre is kiterjedt, így behozatali cikkek közül a legfontosabbak az africai elefántcsont, germániai borostyánkő, dél-arábiai mirha, fűszernövények és a Kínából származó selyem voltak.

Ezzel logikai kapcsolatba hozható, az Európai Közösség 1980-as évek egyik legjelentősebb felismerése. Az EK nemzetközi versenyképessége és világgazdasági vezető szerepe folyamatos gazdasági fejlődést követelt meg, Európának és azon belül is a vezető hatalmaknak–köztük a Közösséget alapító tagországoknak–be kellett ismerniük a kontinens gazdasági erejének jelentőségét, mely számos előny forrásává vált az összefogás megteremtésével. A Gazdasági és Monetáris Unió (GMU) létrejöttének útja 1989-ben a Delors-jelentés elkészítésekor kezdődött meg, majd 1992 februárjáig kellett várni, hogy Maastrichtban aláírják, mint egyezményt. A Gazdasági és Monetáris Unió megvalósításának első szakasza a folyó fizetések liberalizálása, az áruk, tőke és személyek szabad mozgásának megteremtése volt, melyekkel a belső határoktól mentes közös piac megszületett.²⁴ Második fázisként a tagországok közeledése kezdődött meg nemzeti gazdasági és monetáris politikáik szempontjából. A jegybankok együttműködésének korszaka és a tagországok közös pénzügyi, és monetáris uniójának előkészítése kezdődött meg. A Központi Bankok Európai Rendszere (KBER) létrehozása és az egységes monetáris politika kialakítása nyújtott segítséget az Európai Monetáris Intézet (EMI) létrehozásához, majd a későbbi Európai Központi Bankhoz (EKB). Végül 1999. január 1-jével megtörtént a közös valuta bevezetése, mellyel a tagországok (akkor 12 euróövezet tag) saját, korábban használt nemzeti valutájuk átváltási arányát az euróhoz rögzítették.²⁵ Az árfolyam-politikáért a Tanács, míg az egységes monetáris politikáért az EKB volt felelős.²⁶ Az Euró bevezetése az unió piacainak integrációját segítette, valamint a pénzügyi szereplők közötti verseny is egyre erősödött, mely elősegítette a kohéziót és az integrációt az Európai Közösségben.²⁷

Ezzel szemben a Római Birodalom II. századi gazdaságát jellemző tényezők a decentralizálódás és a provinciális kiegyenlítődés jelenségei voltak. Az adók hosszú sora és bonyolultságát igazságtalannak és terhelőnek érezték a birodalom lakosai. Érthető, hogy a II. századtól kezdődően feljegyzéseket készítettek az adóelengedési és csökkentési kérelmekről.²⁸ Ennek a párhuzamnak bemutatására a későbbiekben térek ki. A provinciák

²⁴ A Római Szerződés szövegében még az ECU szerepel a GMU harmadik szakaszában bevezetni kívánt valuta. ECU (European Currency Unit). http://www.kulturpont.hu/content.php?hle_id=9616 Letöltve: 2013. október 31.

²⁵ Dr. Turján Anikó: *Az euróról, gyakorlati szempontból. Gazdasági és Monetáris Unió.* A Miniszterelnöki Hivatal Kormányzati Stratégiai Elemző Központ és a Külügyminisztérium közös Kiadványa, Európai Füzetek 43. 1-4. o. (A továbbiakban Dr. Turján.)

²⁶In: Dr. Turján. 4-5. o.

²⁷In: Dr. Turján. 6. o.

²⁸In: Ferenczy-Maróti-Hahn. 339-340. o.

gyors léptékű fejlődése nem csak politikai megbecsültséget eredményezett, de a területek öntudata is egyre nőtt, melyet a császárok által kibocsátott érmék *genius*²⁹feliratai is erősítettek. A fejlődő provinciák, Hispánia, Gallia, Kis-Ázsia és Africa lakossága rohamosan nőni kezdett a megélhetés, a szenatori rend tagjai szempontjából nézve a földszerzés lehetősége miatt.³⁰ Kétségtelenül ez a század adott lehetőséget a termelőmódszerek kifejlődésének. Róma jólétének és megélhetésének legfontosabb formája a földművelés volt, melyet technikai és az általa kitermelt növényeinek sora fejlesztett.³¹ Nagyobb városok mentén gyakran kitört az éhínség, s a császárnak gazdaságpolitikája nem lévén, nem volt képes megoldani. A politika mindössze Róma város és a hadsereg ellátására korlátozódott, így a provinciák magukra voltak utalva. A legnagyobb probléma mégis a városi lakosság rohamos növekedésével kezdődött, mellyel a mezőgazdasági termelés nem tudott lépést tartani. A II. századra közellátási hivatalnokokat választottak (*curatores annonae*), míg a görög városokban piacfelügyelők (*agoranomosok*) és gabonaszedők (*sitónések*) kezdték a termelést irányítani.³²

2.5 Az Európai Közösség és a Római Birodalom gazdasági integrációjának különbségei

Az ipar és a kézművesség technikai fejlődése a császárkor előtti időszakban élte virágkorát, ugyanis olyan új építőanyagok jelentek meg, mint például a cement (*caementum*), és az égetett téglák. Ezek az anyagok forradalmasították az addigi terméskövel való építkezést. A statikai tudomány fejlődése tette lehetővé a római Colosseum és a Pantheon megépítését is. Az építkezések más provinciákban is megindultak, így számos híd római-kori. A II. században kifejlesztett öntött üveg, főként az északi területek építészetének fontos elemévé vált. Az ipar ilyen fajta fejlődése (vízvezetékrendszer és padlófűtés feltalálása és megvalósítása) is a decentralizációt és a kiegyenlítést szolgálta. Ugyan Itália a II. századra veszített ipari jelentőségéből, de a gall és egyiptomi területek vezető szerepet nyertek például a papiruszkészítésben. Az iparban való rabszolgaerő felhasználásának módja és mértéke szintén változáson ment át. A germán és galliai műhelyekben felszabadított rabszolgákat foglalkoztattak, és bár Róma társadalmi számára nem derogált kétkezi munkát végezni, annál inkább az volt másnak szolgálni a munkavégzésükkel. Így az ún. bedolgozási rendszer kezdett

²⁹ Latinul a briliánst, kiválót jelent.

³⁰In: Ferenczy-Maróti-Hahn. 329-331. o.

³¹In: Grüll: *A mediterrán térség gazdasági és ökológiai integrációja a Római Birodalomban*. 4. o. Ostia II. régió Terme sotto la Via dei Vigili fürdőjének mozaik díszítésén Africát, Egyiptomot, Siciliát és Hispániát ábrázolták Kr.u. 30-50 között a legfőbb gabonaexportőröknek.

³²In: Ferenczy-Maróti-Hahn. 322-324. o.

elterjedni, melynek lényege, hogy a rabszolgákat ugyan felszabadították, de azoknak továbbra is a műhelyben kellett dolgoznia, illetve egyre nagyobb számban jelentek meg a politikailag elítéltekből lett munkások. A bedolgozási rendszer főként Egyiptomban terjedt el a helyben lakással együtt; a munkások a munkahelyükkel azonos épületben laktak, így a felügyeletük is megoldottá vált. A kialakult nagybirtokok egyre nagyobb önállóságra tettek szert, ezzel a városi nagyipar lehetőségeit korlátozva. A nagybirtok előnye legfőként nem technikai volt, hanem az olcsó munkaerőből fakadt. A keleti Alexandria területén maradt fent sokáig a rabszolgatartás formája, míg végül a bányászatban is megmutatkozott a nagyüzemi forma szétesése.³³

2.6 Uniós és a római jogalap

Az Európai Unió létrejöttének előfutára az Európai Tanács, mely 10 ország³⁴ közreműködésével jött létre. Az Európai gondolkodók korábbi tervezetei már Franciaország és Németország kibékítésével, egy szupranacionális³⁵ intézményeket összefogó szervezetről szóltak. Az Európa Tanács legfontosabb céljai az emberi jogok védelme, a jogállamiság, a társadalmi feszültségek megszüntetése és a demokrácia védelme. Az 1950-es évek Katonai Védelmi Közösség tervezetének kudarca, az együttműködés katonai vonalának kizárásával az egységes közös piac létrehozása lett a cél. A Közösség tagjait nem képező EFTA országok az Európai Gazdasági Tér határait sérelmezték. A megoldás az a békét hozó mentesség volt, melynek köszönhetően az említett országok felszabadultak az adóharmonizáció és vámok kötelezettsége alól. Az integráció mélyülésének és intenzitásának utolsó nagy problémáját az 1990-es évekig, a német kérdés képezte, hisz az egykori NDK megszűnésével Németország teljes jogú taggá válhatott, mely felvetette a továbbiakban csatlakozni kívánó országok esélyeit. Ezek a védelmi, gazdasági és csatlakozási kérdések vezettek el az 1992-es Maastrichti Szerződés aláírásához, mellyel megszületett az Európai Unió elnevezés.³⁶ Az Unióban lezajló folyamatokhoz hasonlóan elmondható, hogy Róma erősödése is a birodalom terjeszkedésével járt, azonban a sikeres háborúkat a kincstárából kellett fedezni, melyből profitálni a senátorok és lovagok tudtak. Az elfoglalt területek kifosztása és kiszípolozása

³³In: Ferenczy-Maróti-Hahn.326-328., 330-331. o.

³⁴Egyesült Királyság, Franciaország, Olaszország, Belgium, Hollandia, Luxemburg, Dánia, Írország, Norvégia és Svédország.

³⁵ Nemzetek fölötti.

³⁶Az EMU-val kibővített forma elfogadása után 1990 júniusában Dublinban született döntés a római konferenciák összehívásáról és az 1993. november 1-jei hatályba lépésével, a hárompilléres szerkezet életre hívásáról.

természetes jognak számított, hiszen a rómaiak úgy tekintettek ezekre a területekre, mint saját, megszerzett tulajdonukra. A lassan kialakult latin jog, melyek a társadalmi rétegek jogosultságait tartalmazták, idővel az adósrabszolgaság, majd a rabszolgatartás teljes eltörlését eredményezték.³⁷

A Birodalom változásainak egyik legjelentősebb hozadéka az állam és föld viszonyának átalakulása volt. Míg korábban a XII. táblás törvények előtt az állam a királlyal volt egyenlő, majd a római néppel és senátussal, addig a köztársaság kialakulásával ez némileg módosult. Eztán a magántulajdonnal rendelkező polgárok kötelezettsége az állami feladatok ellátása volt. A magántulajdon kialakulására és az ez okozta jogi változtatásokra terjedelmi okok miatt nem térek ki. A földek használatának jogát az okkupáció, elfoglalás ténye képezte. Az állam terjeszkedésével járó állami földek növekedése új viszonyokat állított fel a társadalomban. A munkák elvégzését és fázisainak ellenőrzését rabszolgák végezheték, de a közföldeket bérlő polgár katonáskodási kötelezettsége miatt nehezen tudta ellátni mezőgazdasági munkáját. Ennek megoldására Marius talált megoldást a ranghoz kötött katonai zsold megfizetésével és az idejüket leszolgált katonák számára adományozott földekkel, a *coloniákkal*.³⁸ A Római Birodalom esetében kevésbé lehet elválasztani a nyelv, kultúra, gazdaság, társadalom és jogok kérdését. A későbbiekben térek ki ezek kapcsolatára.

2.6.1 A versenykereskedelem és a „három pillér” bizonyítéka

Az ősi termékek sora vegyes volt; hajókat pakoltak fel és rakodtak ki megannyi kikötőben. A provinciák által előállított kerámiákból sem az nem derül ki, hogy ezek lettek volna az elsődleges árujuk, sem elsődleges célpiacukra nem derül fény. Az azonban biztos, hogy a gyakori hajózások olyan kapcsolatot teremtettek a provinciák között, mely versenyszellemet ébresztett bennük és termékeik révén rivalizálni kezdtek egymással a helyi piacokon. Az ún. Campaniai, hellenisztikus tradíció szerint megfestett edény együttesek fekete zománccal voltak borítva, melyek újdonságnak számítottak a Mediterrán városok számára, s használatuk széles körben kezdett terjedni.³⁹ A felvázolt piaci működés természete

³⁷Ürögdi György: *Kard és törvény-Marius és Sulla kora*. Gondolat, Budapest, 1974. 12-21. o.

³⁸Prugberger Tamás-Olajos István: *A földbirtok és földtulajdon szerepe az ókorban és a középkorban*. Publicationes Universitatis Miskolciensis Sectio Juridica et Politica, Miskolc, 16 (1999). 165-185. o.

³⁹In: G. W. 287-230. o. Ford.: Szabó Janka. Az első fejlődésen, Nápoly területén ment át, majd a II. századtól kezdődően Etruria, Syracuse, Szicília, Africa majd végül a Baleár-szigetek környékén kezdték előállítani a Campaniai zománcedényeket. Kr.e.50 és 30 között átvette helyét az Arretine-ben készített, főként piros zománcal bevont edénykészlet. Ezek a kerámiák már nem csak színesek, de gyakran díszítettek is voltak, mellyel átvették a dominanciát a következő 6 századra. A kezdeti átmenetet a Campaniai és Arretine-edények

összevethető a Római Szerződés által életre hívott vámunió és belsőpiac, valamint agrár-, ipar-, energia- és kereskedelempolitika után bekövetkezett változtatásokkal. Utóbbi területek az Unió hatásköre alá rendelték a regionális politikát, a gazdasági és vámuniót, az uniós állampolgárságot, az oktatás és kultúra-kutatást, a szociálpolitikát, a transz-európai hálózatokat, a fogyasztóvédelmet, a környezetvédelem politikát és az egészségügyet. A Schengeni Egyezmény és övezet 1985. június 14.-ei életre hívásával a belső határok ellenőrzését megszüntették, a határokon átnyúló utazásokat, kereskedelmet szabaddá tették, valamint megteremtették a bűnözés felszámolásának együttműködését, és koordinációt teremtettek az igazságszolgáltatás gyakorlásában. Ez vízumpolitikát, rendőrségi együttműködést, menekültügyet, vám-és igazságügyi együttműködést is jelent.⁴⁰ Második pillér a közös kül- és biztonságpolitika lett, mely a tagországok együttműködését jelenti bizonyos biztonsági akciókban. Az emberi jogok, demokrácia támogatását, külső segélyezést és az Európai Biztonsági Rendszer létrehozását jelentette. Végül harmadik pillérré a bel- és igazságügyi együttműködések váltak, mely a külső határok átlépésének szabályozását, bevándorlási politika illetve a menekültügy szabályozását, együttes bűnüldözés és kábítószer elleni harcot, igazságügyi, rendőrségi és vámügyi együttműködések emelték be az Európai Unió együttműködéseinek körébe.⁴¹

2.7 Az integráció gazdasági alapjainak elemzése

Grüll Tibor tanulmányában úgy vélekedik, hogy a Római Birodalom által megvalósított gazdasági integráció valósága kétséget kizáró tény. A Mediterrán térség összekapcsolását alkotóelemnek tekinthetjük a korszak jellemzésében, s ennek főszereplői a tengeri utak voltak. Mint feljebb már említettem a tengeri hajózással kapcsolatos előnyöket, Grüll Tibor is kiemeli a termékek egyik pontból való eljuttatásának olcsóságát és gyorsaságát.

között Észak-Itáliában készítették, mely a keleti modellekre hasonlítottak. Ezeknek a hasonló daraboknak a neve *terra sigillata* volt, melynek szállítása a Francia, Spanyol és Marokkói területekre is elért.

⁴⁰ Schengeni övezet alapító tagjai: Belgium, Franciaország, Hollandia, Luxemburg, Németország, Portugália, Spanyolország. Későbbi csatlakozók Olaszország, Ausztria, majd Görögország, Dánia, Finnország, Svédország, Cseh Köztársaság, Lengyelország, Észtország, Lettország, Litvánia, Magyarország, Málta, Szlovénia és végül Szlovákia. Nem uniós tagállamok Svájc, Izland, Norvégia és Liechtenstein. Uniós tag, de nem a Schengeni övezet tagja Ciprus, Románia, Bulgária, Egyesült Királyság.
http://www.euvonal.hu/index.php?op=kerdesvalasz_reszletes&kerdes_valasz_id=1591 Letöltve: 2013. november 3.

⁴¹ Gazdag Ferenc: *Európai integráció és külpolitika*. Osiris Kiadó, Budapest, 2005.234-238. o.

„mindazt, ami a földön egyaránt létezik, abba a városba tudod hajón szállítani, amelyben laksz, másrészt a saját föld termését bármely országba tudod vinni és küldeni (Cicero Re rep. II. iv.9).”

Cicero másik alkotásában Pompeiusnak ítéli a Mediterrán térség összekapcsolásának érdemét; *„Végre valahára látjuk azt a mérhetetlen tengert, amelynek háborgásától nemcsak a tengeri utak (maritimicursus), hanem a városok és a katonai útvonalak is akadályoztattak, amit Cn. Pompeius vitézsége révén a római nép az Oceanustól a Pontus legvégső pontjáig, mint valamely biztos és zárt kikötőt tartja kézben (De cons. prov. xii. 31)”*⁴²

Augustus korának egyik leggyakrabban emlegetett, a birodalmat leíró jelző az „egységes” lett, melyet méltán használhattak a későbbi császárok ideje alatt is. A Róma által elfoglalt három földrész más-más szerepet töltött be a Római Birodalom gazdasági életében, amit ha szándékosan is, csak nehezen lehetett volna így kialakítani.⁴³

2.8 Róma és az EU integrációs válsága

A Kr. utáni II. századra kialakult termelési formák és technológiák a következő századokban nem mutattak további fejlődést, valamint a birodalom növekedésével a termelés sem tudott lépést tartani, ami az állam ellátásának érdekében az adók és különböző terhek növelését tette szükségessé. A rabszolgaszállítást megnehezítő háborúk által okozott munkaerőhiány és a parasztság kedvének szegése a *colonusok* visszaéléséhez vezettek. A *colonusok* legnagyobb fegyvere a költözés és az azzal való fenyegetőzés volt, mellyel a falvak és városok elégedetlensége csúcsosodni kezdett. A látszólagos jólét már nem fedte le a kibontakozó válságot. Ezeket a társadalmi feszültségeket a császárok sajátos módszerekkel kívánták orvosolni, így például az adminisztráció tökéletesítésével, a városok támogatásával és azok megfelelő ellenőrzésével. A feszültség csökkentése egy ideig hatékonynak bizonyult, ám Róma hatalmasságának egyik ára pont önmaga volt; terjeszkedésével számos külső ellenséget szerzett magának.⁴⁴ A birodalom misztériumvallásai közül a II. század egyik legjelentősebb irányzat, a zsidó vallásból kiváló keresztény hit volt. Jellegzetessége a Krisztusba, „felkentbe” vetett hit és tisztelet, mely hellenisztikus vonásával a birodalom keleti területein élő szegényebb (*tenuiores*) lakosság körében terjedt el. A császárság gyanakvóan tekintett a titkos szervezkedésnek tűnő, a császári kultuszt elutasító vallásra, melyet magára

⁴² In: Grüll: *A mediterrán térség gazdasági és ökológiai integrációja a Római Birodalomban*. 3. o.

⁴³ In: Grüll: *A mediterrán térség gazdasági és ökológiai integrációja a Római Birodalomban*. 3-16. o.

⁴⁴ In: Ferenczy-Maróti-Hahn. 341-344. o.

nézve méltán tartott veszélyesnek.⁴⁵ Végül 394-ben hivatalos lett a katolikus vallás a birodalom területén.⁴⁶

Az Európai Unió krízisét a 2008-as gazdasági világválsághoz szokás kötni, azonban az Unió szempontjából sokkal messzebből kell megközelíteni a probléma vizsgálatát. Az Európai Unió bővülésével meg kell említeni egy jóléti központi magot, melyet az alapító tagországok alkotnak, valamint a csatlakozó országokat, melyek földrajzi távolsága a magot képező országoktól, a jólét csökkenését is jelenti. Egy elmaradottabb ország és annak régióinak felzárkóztatása ugyan a mag országainak érdekeit szolgálja, de az elmaradottabb térség országainak szomszédságában tovább növeli a különbségeket. Az európai állampolgárság kérdésének és létezésének tisztázása az integráció egyik sarkalatos pontja, hiánya viszont számos problémát felvet. A szó dialektikai megközelítéséből fakadóan is kirekesztő, és inkább külső lehatárolást, mintsem belső együttműködést és szoros kapcsolatot hordozna magában.⁴⁷ Kétségtelen, hogy a válság a második világháború okozta gazdasági helyzetre emlékeztetett, Nyugat- és Kelet-Európa ugyanazzal a problémával kénytelen szembenézni. Számos ország reagált hitelgaranciájának emelésével, mégis az euró-zóna országaiban fennálló adósságok és költségvetésbeli hiányok felszínre hozták az Unió szociális problémáit. A csatlakozott volt szocialista országok kiszolgáltatottakká váltak gazdaságukat és kereskedelmüket tekintve, külföldi hitelek miatt további elkötelezettséget vállaltak az IMF mellett.⁴⁸

Portugália GDP növekedése és munkanélküliség arányának változása az Európai Unió taggá válását követően kedvezőtlenül alakult. A csatlakozást követő években kecsegtető fejlődést remélt mind Portugália, mind az Európai Unió az új tagországtól, ami azonban nem következett be. Az euró-zóna tagjaival szemben korábban az árak és a bérek nőttek, majd ez a tendencia az árfolyamgyengülés miatt megváltozott.⁴⁹ A 2008-as gazdasági világválság érzékenyen érintette az egyébként is külföldi kapcsolataira, exportra építő portugál gazdaságot, mely a 2011-es év második negyedére recesszióba fulladt. Ugyancsak a csatlakozást követő, fejlődést mutató első időszakban gazdasági szervezeti átalakulás kezdődött meg az országban és a személyi jövedelemadó és a hozzáadott érték adó szabályai

⁴⁵In: Ferenczy-Maróti-Hahn. 350. o.

Nero általi keresztényüldözés után csak Marcus Aurelius uralma alatt volt példa hatalmas leszámolásra, 177-ben.

⁴⁶In: Ferenczy-Maróti-Hahn. 410. o.

⁴⁷http://www.esely.org/kiadvanyok/2002_2/VOBRUBA.pdf Letöltve: 2013. október 20.

⁴⁸http://www.ksh.hu/statszemle_archive/2010/2010_04/2010_04_454.pdf Letöltve: 2013. október 20.

⁴⁹http://www.portfolio.hu/gazdasag/hol_folytatodik_az_eurovalsag.183213.html Letöltve: 2013. október 11.

jótékonyan segítették elő a munkahelyteremtést a második és harmadik szektorban, mégis válságos évek kezdődtek a portugál gazdaság életében. Az IMF, EKB és az Ibér-félsziget országa megegyezett egy kiigazító gazdasági csomagról, mely 78 milliárd eurós pénzügyi támogatást nyújtott az országnak.⁵⁰ Az urbanizáció komplexségét a vidék változása, az urbanizált területek növekedése, a lakosságot érintő közlekedési útvonalak fejlettsége is mind érinti. Míg korábban diffúziós folyamatnak gondolták, csak később kezdték el vizsgálni az infrastruktúra és az elérhetőség jelentőségét, mely elsősorban a dolgozó embereket érinti. A legjelentősebb kapcsolat város és vidék között a kereskedelem, illetve a mezőgazdaság sikerességét jelentő többletgazdálkodás. A városoknak ez biztosította, hogy olyan irányító/kontrolláló központokká váljanak a hatalmas területek számára, melyek aztán az állam hatékony, egységes szerkezeti részévé tette őket.

2.8 A pénz szerepe és propagandája

Az első pénzügyi kultúrák közül az egyik legjelentősebb az ókori Róma. A görög és római pénzverés történelmi útja során sok hasonlatosságot mutat, de valahol kettévált az ábrázolás módjában. Míg a görög pénzérméken a mítosz kelt életre, addig a római fizetőeszközön az ember vált istenné és mítosz történelemmé.⁵¹ A birodalom számára nem csak a gazdasági fejlődés izgalmas kihívásaival kellett megbirkóznia, de a válságok és a nép lenyűgözésének nehézségei is nehéz feladat elé állították a császárokat és az arisztokráciát. A Köztársaság gazdaságának legfőbb problémája a készpénz hiánya volt, melyet a bányászat ingadozása, és az érmék nehézkes előállítása jelentett. Ugyancsak pénzügyi átrendeződés történt, mintegy 2000 év után, amikor 1998. december 31-ével az addig használatos német márka, osztrák schilling és francia frank megszűntek, s árfolyamuk rögzítve lett a közös valutához, így az Euró váltópénzévé alakultak át. Az európai unió hivatalos valutájának, 15 címlete van, érméből 8 darab. Értékük minden tagállamban azonos, a kiállító országok nemzeti szimbólumait egyik oldalukon hordozhatják.⁵² Az Európai Unió hivatalos pénznemének, euró ábráit pályázatok és a közvélemény megkérdezésével alakították ki. Az Osztrák Nemzeti Bank grafikusa Robert Kalina tervezte a bankókon látható illusztrációkat,

⁵⁰http://www.grotius.hu/doc/pub/YRNIOV/2012_83_domonkos_endre_merre_tovabb_portugal_gazdasag.pdf
Letöltve: 2013. október 20.

⁵¹http://okor.tti.btk.pte.hu/files/tiny_mce/GrullTibor/2010_2011_1/3_2_1_numizmatika.pdf Letöltés: 2013. június 3.

⁵²In: Dr. Turján. 8-16. o.

míg az érmeket Luc Luycx belga szakember tervezte meg.⁵³ 1999. évében az Európai Központi Bank átvette a jegybankok által ellátott szerepet, majd megkezdődött a lakosság „ismerkedése” az Euróval. Hétköznapijaik során üzletekben találkoztak a pénzzel, ahol kezdetben korábbi nemzeti valutájukban is jelezték a termékek értékét.⁵⁴

3.0 Politikai integráció

„Róma sem egy nap alatt épült fel”, így igaz ez az Európai Unióra is. Az akadályok leszámolásával és megannyi határ lebontásával az integráció lépcsőzetességét a szabadkereskedelmi terület alkotja, mely az unió tagországaival szemben liberalizált külkereskedelmet jelent, az unión kívül eső országokkal szemben minden tagország saját, nemzeti vámpolitikát szabhat meg. Az EGK létrejöttének egyik nem titkolt szándéka, a gazdasági kapcsolatok szorosabbra fűzése mellett, az európai polgárok szociális biztonságának növelése volt, úgy is mondhatnánk, hogy Európa polgárainak szociális értelemben vett biztonsága, szintén a gazdaság mezsgyéje mentén lett értelmezve. A Közösséget megalapító országok célja tehát az egység, a prosperitás és a béke megteremtésének szándékával, az Európai országok együttműködése volt. A hidegháborús időszak sem könnyítette meg a Közösség munkáját, s a nemzetállamok érdeke győzelmet aratott a föderalistákkal szemben. Ennek egyik eredménye a Bizottság szerepének csökkenése, a Tanács jogkörének növekedése volt, míg végül egybeolvadt a kettő, s immár *Single Council* néven működött tovább.⁵⁵ A hidegháborús időszak lezárásával sok mindent újra kellett gondolni, s a nacionalizmus elleni harc a Közösség egyik (még ugyan kimondatlan) fő céljává vált. A probléma főként az európai polgárok jogaival és a Közösségbe való beleszólásukkal volt kapcsolatos. Az unió még mindig egy bizonyos réteg kiváltsága maradt, azonban a balkán esetleges barbarizmusának kialakulása és terjeszkedése szintén egy sarkalatos pontot jelentett. Jean Monet elvei alapján az atlanti integráció alapjának az Egyesült Államokkal való jó viszony, és az Európai Unió szuverén nemzetállamokból álló különleges egységének fenntartását értették. Ezt az Uniót azonban csak egységes, közös,

⁵³<http://mek.oszk.hu/03800/03829/03829.pdf>

Farkasházy Attila: *Az Euro készpénzként történő bevezetése*. Budapest, 2001. 5-17.o.

⁵⁴In: Dr. Turján. 8-16. o. Az Euró, közös valuta bevezetésének három szakaszát a korábbiakban röviden jellemeztem. Első szakasz 1998. május 1-3. és december 31. között: az 1995-ös madridi ülés alapján az országok listájának elkészítése, akik bevezethették a közös valutát. A második szakasz 1999. januártól 2001. december 31-ig. A harmadik lépés 2002 januárjától 2002. február 28-ig az Euro készpénz, forgalomba kerülésének ideje.

⁵⁵In: Bóka. 236-240. o. A Merger Treaty 1965-ben egyesítette a Bizottságot és Tanácsot.

demokratikus intézményekkel lehet megvalósítani és irányítani.⁵⁶ Az Európai Unió tökéletesítésének érdekében, azért, hogy valami új, különleges jöhessen létre, az alapszerződések módosítására volt szükség.

3.1 Alapítók és érdekeltségek

Róma hódításai integrációs hatásúak voltak, mind növénytermesztését, bányászatát és ipari tevékenységét tekintve. Ezek a tevékenységek a birodalom egészére kihatottak, hol káros, hol pozitív értelemben. Ugyanez az Európai Unióhoz újonnan csatlakozó országok politikai és gazdasági jellemzőiben megjelenik. Rómában a fejlődés népességnövekedést idézett elő, mely a globalizáció vonásaként jellemezhető; létrejött egy olyan „új világ” melyben Róma, bármire is volt szüksége, megszerezhetette határain túlról is.⁵⁷ Augustus⁵⁸ császár uralkodása során az új világ részeként kialakult a principátus. A Róma által elfoglalt területek, provinciák és kliens királyságok felett is érvényesíteni tudta érdekeit és hatalmát, melynek eszköze nem a hadsereg volt, hanem a *pax Romana*, mely a provinciákban kialakított közigazgatás segítségével érvényesítette Róma érdekét és irányította az általa meghódított mediterráneumot.⁵⁹

A *pax Romana* békés elvéhez hasonlóan a Római Szerződések aláírásával és 1958-as hatályba lépésével az EGK külkapcsolati rendszerének kiépítése is új feladattá vált. Miután a tagállamok külső kapcsolatait elválasztották, de a biztonságpolitika és a hagyományosan vett külpolitika a tagországok hatáskörében maradt, más területek közös érdeklődési körbe, külkapcsolatok csoportjába kerültek. Az 1960-as években megkezdődött egy koncentrikus kör mentén való kapcsolatépítési folyamat, mely a később csatlakozó országok körével teljesen kiépülni látszott.⁶⁰

⁵⁶In: Bóka. 240. o.

⁵⁷Később kitérek a római határ fogalmára ideológiai szempontból.

⁵⁸http://www.rubicon.hu/magyar/oldalak/14_augusztus_19_augustus_csaszar_halala/ Letöltve: 2013. május 25. Caius Octavianus Caesar ismertebb nevén Augustus, Kr.u. 14-ben hunyt el. A második triumvirátus tagjának, valamint a római principátus rendszer első uralkodójának tartjuk számon. Julius Caesar egyik unokahúgával kötött házassága révén jutott a hatalom közelébe, majd Kr. e. 31-ben meghódította Egyiptomot, s hazatérése után megteremtette egy új rendszer kezdetét: Pax Romana, Róma békéjét. Princeps címe az első polgárt jelenti, mely egyetlen kitüntetése maradt élete végéig. További hódításai: Agrippa, Pannóniától Germániáig, Arábiától Kaukázusig.

⁵⁹Imperium, azaz megtámadhatatlan főhatalom.

⁶⁰http://www.portfolio.hu/gazdasag/hol_folytatodik_az_eurovalsag.183213.html Letöltve: 2013. október 11.

3.2 Hódítottak és csatlakozók, ideológia és meggyőzés

A Kr.e. II. században a Földközi-tenger keleti medencéjében nem csak egy uralkodó birodalom, hanem egy sajátos ideológia, gondolkodásmód jött létre, minek hatására hódításait létjogosultságnak tekintette, s konkrét tézisekkel támasztotta alá. Róma történetírásának egyik fő alakja, Polybios mutat rá lényegére; akkor tekinthető igazságosnak egy állam uralma más államok felett, ha az, az alávetett államok javát szolgálja, mely a hódító állam kiválóságát és erősségét hivatott bizonyítani.⁶¹ A Földközi-tenger vidékének meghódítása a Kr.e.: IX-VII. század egyik legnagyobb kihívása volt, de a teljes hatalmat csak a Római Birodalom tudta megszerezni a térség felett közös intézményrendszer megteremtésével, a kultúrák integrálásával. Olyan politikai és gazdasági rendszert, egységet sikerült kialakítani, amelyre a Földközi-tenger országainak életében azóta sem volt példa.⁶²

Az euro-mediterrán partnerség 1995-ös, XXI. századi globális és regionális folyamatok hatására létrehozott együttműködés, mely felveti a kérdést: A múlt ismétli önmagát vagy csak egy jól bevált kapcsolatrendszer látszik megújulni? A gazdasági és pénzügyi egyezségek immár a fenntartható társadalmi-gazdasági fejlődést, az integráció mélyülését, regionális különbségek leküzdését irányozták elő.⁶³

⁶¹Mohay Gergely: *A Római Birodalom igazságosságának elmélete Polybiosnál*. Antik Tanulmányok LIV (2010). 49. o. Polybios röviden kifejtett elmélete Panaitios tanítást foglalja magába, melynek értelmezése csak úgy, mint jelen korunk által támasztott elvárások és tézisek megalkotása, nem egy embertől származnak, s nem egyhangú vélemények eredményei.

Panaitios és Polybios barátságban álltak Scipio Aemilianusszal, s gyakran eszmecserebe bocsátkoztak állami kérdésekkel kapcsolatban. A hasonlóság tanításaikban megmutatkozik, s méltán mondhatjuk, hogy Polybios gyakran Panaitios elméletét a Római Birodalom esetében értelmezte.

⁶² N. Rózsa Erzsébet, Póti László: *Európa régi-új régiója- A mediterráneum*. Stratégia és Védelmi Kutatóintézet, Budapest, 1999. 9-10. o. (A továbbiakban: N. Rózsa-Póti.)

⁶³In: N. Rózsa-Póti. 71.-73. o. A Barcelonai Nyilatkozat 2010-re üzemelte a Mediterrán Szabadkereskedelmi Térség létrehozását, mely a továbbiakban euro-mediterrán egyezményeket és szabadkereskedelmi megállapodásokat fogadhatna el.

4.0 Közigazgatási formák

Az Amszterdami Szerződés által módosított alapszerződés a szubszidiaritás elvével lehetőséget nyújtott bizonyos kérdések megfelelő szinten történő megoldására, valamint más bizonyos politikák közösségi szintre hozatalára, azonban a szociálpolitika sosem tartozott ezek közé. A szociális biztonsági politika⁶⁴ az Európai Unió egyik érzékeny pontjává vált, tekintve, hogy a működésében az esetleges változtatások gondolata minden tagországot megrémisztett. A szerződés végül az Unióra jellemző kompromisszummal, a nemzeti szociális biztonsági rendszerek koordinációját megteremtve kapott lehetőséget az együttműködés tovább vitelére, azonban a Tanács semmiféle szabályozással és beleszólással nem élhetett. A biztonság koordinációja rendkívül fontos szerepet játszik az Unió életében, ugyanis a tagállamok hatáskörébe tartozó szociális biztonsági rendszerek merőben eltérnek egymástól. Mindez koordináció hiányában gátat szab az egyik szabadság elvnek; a személyek-, illetve a munkaerő szabad mozgásának. Annak érdekében, hogy ez ne maradjon így, az Európai Unió egészére kívánták kiterjeszteni a szociális biztonsági ellátást.⁶⁵

Ezzel hasonlóságot mutató Augustus idején fennálló béke megteremtése és fenntartása a *pax Romana* jól működő elvén nyugodott. Politikai alapját a kultúra adta, mely méltán tudott versengeni a görög kultúra hagyományaival. Az Augustus által hozott reformok nem álltak meg a gazdasági és politikai szinten, ahogy az már sejthető, a római ideológia erősítésének érdekében kulturális téren is megjelentek a változások, a hétköznapi ember életét is felforgatták. Új feladata volt biztosítani kiválasztott római népének a békét és stabilitást. A reformok bevezetése egy emberöltőbe került, s ironikusan pont Augustus isteni mivoltát kívánták alátámasztani, márpedig egy császár sem élhet örökre. Újításai egy stabil kormányzatot kívántak Rómában létrehozni, melyek variációja volt a régi és új gazdasági, szociális és politikai valóságnak. Ez a korszak hozta el a képviselői intézmények végét azzal, hogy egy személy alá összpontosította azokat. Ő volt a *consul*, *tribunis*, a polgárság főpapja, s mindezek előtt az első személy az egyenlők között, mint *princeps* és a *pater patriae*, az ország atyja. Katonai szempontból a határvidékek megerősítése volt a célja, ezzel együtt az ott élő

⁶⁴Dr. Lengyel Balázs, Dr. Gellérné dr. Lukács Éva - Rézműves Judit: *Az Európai Unió polgárainak szociális biztonsága. Szociálpolitika és foglalkoztatás.* Európai Füzetek 14. Miniszterelnöki Hivatal Kormányzati Stratégiai Elemző Központ és a Külügyminisztérium közös kiadványa, Budapest, 2003. 3. o. A szociális biztonság fogalma a XIX. századi Bismarck-i rendszerre vezethető vissza, a gazdaságilag aktívnak számító lakosság kategóriáit jelenti káresemények bekövetkezésének tekintetében. (A továbbiakban: Lengyel-Lukács.)

⁶⁵In: Lengyel-Lukács. 1-6. o.

lakosság megnyerése, többnyire azzal, hogy célul tűzte ki azok kistermelőinek támogatását. A katonaság túlnőtte magát, mely több szempontból is veszélyesnek bizonyult, így ezzel a gonddal is meg kell küzdenie az uralkodónak. Új kormányában erősíteni akarta a senatus bizalmát. A közigazgatási problémát egyszerre kívánta orvosolni, a Rajna és Duna vonaláig terjeszkedett politikailag, s végül az idejüket leszolgált katonák készpénzben való kifizetésére is sort kerített hálája jeléül. A reformok által hozott pozitív változások hamar felszínre hoztak újabb problémákat, melyeket hol maguk a rendelkezések generáltak, hol időszerűek voltak.⁶⁶

4.1 Határ és régió fogalom

Az állam történelmileg kialakult objektív jellemzői az országhatár és településhatár, melyek között fennálló irányítást politikai tényezők alakították ki. A modern polgári állam és az előtte lévő történeti korok ismeretével lehet csak a közigazgatás területi szervezetét elemezni. Ahogy az ókori Rómában a föld tulajdonosa uralkodott és az egyház és katonaság vezetősége is egybeolvadt, úgy esetenként a meghódított területek, államok szerkezetét tiszteletben tartva nem átalakították azokat, csupán a birodalmi felügyeletet helyezték fölé.⁶⁷ A feudális államok településeik önkormányzatát és a földesúri alávetettséget elfogadva, a birtokok határainak meghúzásával hozták létre az első megyéket, provinciákat, vagyis állami területi egységeket. Ezek az első példái voltak a nemesség érdekképviselési, katonai, egyház igazgatási, igazságszolgáltatási, pénzügyi funkciók ellátásának. A modern polgári államfejlődés a XIX. századtól kezdődően az állami közigazgatás szervezte meg magát az államot. A központi és helyi szervek között a hatalmi rivalizálás helyett a munkamegosztás lett a fő motiváció. A helyi önkormányzatok és általában a dekoncentrált közigazgatás párhuzamos megszervezése, a helyi és területi szintű feladatok bővülése, a szociális, gazdaságszervező és egyéb funkciók kialakulása hozta el az államok területi reformjainak idejét.⁶⁸

⁶⁶<http://www.historyguide.org/ancient/lecture12b.html> Letöltve: 2013. július 6.

Ford.: Szabó Janka

⁶⁷ Pálné Kovács Ilona: *Regionális politika és közigazgatás*. Dialóg Campus Kiadó, Budapest-Pécs, 1999. 13., 15. o. (A továbbiakban: Pálné.)

⁶⁸In: Pálné. 15-16. o.

4.2 A Római Birodalom közigazgatási egységei

A városi territóriumokat, földrajzilag egységet teremtő területeket, provinciákba, vagyis nagyobb közigazgatási egységekbe foglalták. Kr.e. II. században 40 provincia volt, melyek a korábbi provinciák kettébontásával jöttek létre.⁶⁹ Az előzőekben bemutatott közigazgatási rendszer szerkezete a tartományok fejlesztését segítette. A tartományok városai főszerepet kaptak a kereskedelmi utak fejlesztéseiben. A már régen meghódított területek tartományaiban ezek az újítások könnyedén végbementek, míg az új tartományokban lázadások törtek ki.⁷⁰ A provinciáért felelős helytartó lehetett senatusi vagy császári, s a provinciák lakosságának később szólhattak bele életük és városuk irányításába. Ezeknek a jogoknak az alkalmazására az Augustus óta kialakult együttes áldozatbemutatók voltak kedvező alkalmak. A császárok születésnapját állami ünnepként kellett megülni, s így a városok olykor együtt mentek az eseményekre, s hallatták hangjukat más ügyekben is. Ezeket a gyűléseket *concilium provinciae*-nek hívták, s a II. századra intézménnyé váltak.⁷¹

A Római Birodalom közigazgatási rendszere hasonlóságot mutat az Európai Unió regionális rendszerével. A Kr. előtti századokban az itáliai területek közül többen kaptak római polgárjogot (*municipiumot*), mások szövetségesnek számítottak (*socii, foederati*), katonáskodással és adózással tartoztak, pénzverési jog ellenében. Miután a principátus ténylegesen megalakult, a tartományok kettéválasztásával egy új korszak kezdődött; egy részük Augustus hatáskörébe tartozott, más tartományok a senatus alá tartoztak. Utóbbiak a legelsőként pacifikált területek voltak: Africa, Asia, Narbonensis, Bithynia és Pontus, Achaea, Cyprus, Creta és Cyrene, Gallia, Illyricum, Macedonia és Epirus, Sardinia és Corsica, Sicilia, Syria, Egyiptom, majd a legkésőbb elfoglalt területek, Noricum, Moesia és Pannonia, melyek élén *propraetorok* álltak, azonban a császár beavatkozása meglátszóan a tartományok helytartóinak megválasztása és ügyeinek intézése során.⁷² A császári provinciák élén a *legati Augusti pro praetore*, a császár megbízottai álltak.⁷³ Tekintve, hogy óriási bevételt jelentettek

⁶⁹In: Ferenczy-Maróti- Egon. 338. o.

⁷⁰In: Ferenczy-Maróti- Egon. 250-251. o. Lázadások törtek ki pl.: Germániában Kr.e. 24-19-ben és Pannoniában Kr.e. 6-9-ben.

⁷¹In: Ferenczy-Maróti- Egon. 338. o.

<http://www.unrv.com/government/provincialgovernment.php>. Letöltve: 2013. június 5.

⁷²<http://www.unrv.com/provinces/provincetable.php>. Letöltve: 2013. június 5.

⁷³In: Ferenczy-Maróti- Egon. 247-250. o.

a tartományok adói Róma számára, lehetségessé vált az állami kincstár két részre való osztása is.⁷⁴

Ha abból az állításból indulunk ki, mely szerint az országhatár és a településhatár objektív tények, akkor a XI. század Európája újraértelmezte ezt a tényt, s tovább bővítette a régió fogalmával. A régió a központi kormányzat és a helyi önkormányzat szintje között áll, mely lehet országon belüli, vagy a határ mentén, két oldalon elterülő földrajzi egység. Megkülönböztetünk gazdasági, történelmi-etnikai, igazgatási-tervezési és politikai régiókat. A Római Szerződés preambulumban már említés történt a tagállamok gazdasági egységet teremtő igényéről, azonban az elmaradottabb régiók felzárkóztatását sem az Európai Beruházási Bank (EIB) finanszírozásai, sem a '80-as évek bővítései nem segítették.⁷⁵ Az 1970-es bővítés a periféria országok taggá válásával tovább sürgette a probléma megoldását.⁷⁶ Az Egységes Európai Okmány gazdasági és kohéziós egység megerősítését tartalmazza, melyen, a Közösségen belüli regionális különbségek csökkentésének célját értjük. Ezek összefoglaló neve strukturális politika lett, melyet az Európai Beruházási Bank⁷⁷ non-profit alapon működő pénzügyi intézmény tovább segít. A regionalizmus, a különbözőségek leküzdése olyan történeti ívet adott az Európai Unió tagállamai számára, mely nem volt képes különböző alapokkal megoldani a fennálló nehézségeket. A közösségi regionális politikának a közösségi politika részévé kellett válnia. A Strukturális Alapok egy többéves tervezet formájában segítik a regionális különbségek leküzdését; koncentráció a munkanélküliség leküzdésére, fiatalok foglalkoztatására, elmaradott területek felzárkóztatására, mezőgazdasági területek és struktúrák fejlesztésére. A partnerség elve, regionális tevékenységek programozása, addicionalitás és végül ellenőrzés, monitoring a Strukturális Alap további

⁷⁴In: Ferenczy-Maróti-Hahn. 250. o. Az államkincstár mellé hozták létre a császári kincstárat.

⁷⁵ Első eredmény az ESZAK, EGK, EURATOM intézményrendszerének egyesítése volt, mellyel létrehozták a Regionális Politikai Főigazgatóságot.

⁷⁶1978.-ban Boerdeaux-i Nyilatkozat nevezte a régiókat a legnagyobb területi egységnek, mely országonként kulturális, földrajzi, gazdasági homogenitással bír. Éppen ezért a kulturális tevékenységekben látják a lehetőséget a határokon átnyúló együttműködések megkötésére, valamint a partnerség elv helyi hatóság és állam között. A szubszidiaritás elve a Bordeaux-i Nyilatkozat alapján a-„regionalizáció magában foglalja az addig a legfelső szinten gyakorolt jogok alsóbb, a polgárokhoz közelebbi szintre való átruházását”- meghatározással értelmezhető, a decentralizáció kíséretében. Vagyis egy felsőbb szint, csak akkor bírható működésre, ha alsóbb szinten nem sikerül az adott problémát megoldani. Másik értelmezésben a szubszidiaritás a központi kormány és a regionális kormányzat esetében, a problémáknak, feladatoknak regionális szinten kell megoldódnia, az állami központi irányítás ilyen ügyekben nem lehet elsődleges.

⁷⁷ 1957. Római Szerződés hozta létre.

pontjai. 1970-ben a Regionális Tervezés Európai Miniszterei megerősítették azt a félelmet, hogy az emberi munkaerő és kereskedelem liberalizációja és az ipar koncentráltsága másik fő problémává erősödhet a regionális különbségek esetében. A Helyi és Regionális Közhatóságok Konferenciája egy újabb határozatot fogadott el az infrastrukturális beruházásokról, melyekkel a regionális különbségeket csökkenteni kívánta, azonban a régiók fejlettségének kiegyenlítését szolgáló politika egyik fő akadály a támogatások kormányközi jellegéből adódott. 1975-ben az Európai Regionális Fejlesztési Alap (ERDF) létrejött, melynek céljai a Közösségen belüli gazdasági, ipari, strukturális munkanélküliség egyenlőtlenségek korrigálása volt.⁷⁸ 1994. január 14-én jött létre a döntéshozatal hatékonyságának érdekében a Helyi és Regionális Közhatóságok Európai Kongresszusa.

A regionalizmus a XIX. század saját identitással rendelkező nemzetállamok védelmező szerepét kapta, tartalma a XX. század végétől ez némileg átalakult, s a gazdasági versenyképességét támogató részvételi demokrácia lett. A hagyományosan vett kormányzat megváltozott, s így nem *government*, hanem *multi-level governance*, azaz többszintű kormányzás alakult ki, ami a civil szereplők és az üzleti szféra állami irányításba való bevonását jelenti. A területek, terek különbözősége felértékelődött, s immár a globális gazdasági és kulturális értékek segítettek nagyobb szerephez jutni a helyi szereplőket. Az Európai Unió regionalizmusát tekintve különbségek vannak az államtípusok között, melyek lehetnek unitáriusak, centralizáltak, decentralizáltak, regionalizáltak, föderálisak.^{79,80}

4.2.1 Urbanizáció és a provinciák konkrét berendezkedése

A római imperializmus megközelíthető központilag és a perifériákról. Ahogy Edmondson, én is a központi részről közelítem meg a provinciális rendszer kialakítását. A római elit tudatossága a hódítások terén, a gazdasági előny és haszonélvezés egyértelmű céljává vált, valamint politikai erejüket is igyekeztek erősíteni retorikai tehetségüket

⁷⁸Soós Edit: *Integráció és regionalizmus*. Bába és Társai Kiadó, Szeged, 1999. 29-33., 68-70. 110-114. o. Az 1958-ban létrehozott Európai Szociális Alap (ESF), a közös agrárpolitika finanszírozását szolgáló Európai Mezőgazdasági Orientációs és Garancia Alap (EAGGF), 1994 óta működő Halászati Orientációs Pénzügyi Eszköz (FIFG) és végül a Kohéziós Alap a környezetvédelmi és transz-európai hálózati projecttámogatásokkal segíti azokat az országokat, amelyek egy főre jutó GNP értéke kisebb a közösségi átlag 90%-nál. Ezek az országok 1994-1999 között: Görögország, Portugália, Írország, Spanyolország.

⁷⁹Kaiser Tamás: *Az európai régiók a többszintű kormányzás rendszerében*. Mi a Nyugat? Atlantizmus és integráció. (Szerk.) Garaczi Imre. Veszprémi Humán Tudományokért Alapítvány, Veszprém, 2007. 71. o. Ezeken a típusokon belül vannak tervezési-és vagy politikai statisztikai kategóriák.

kihasználva, melyet kamatoztatni tudtak az újonnan létrejött városok még üres adminisztrátori helyeinek megszerzésénél. A vidék átalakulása az őslakosság munkáját másfelé is irányította, hisz nem csak családjuk számára dolgoztak a földeken, de bérleti díjat fizettek a föld tulajdonosának és adót Rómának. Az integrált gazdaság egyértelmű részévé vált a hódítással járó változások következménye.⁸¹ A rómaiak számára legfontosabb területek a jól védhető vidéki épületek voltak, melyek alkalmasak lehettek a városias lét megteremtésére, s végül ezeket a területeket igyekeztek proto-urban elrendezéssel integrálni. Az építkezések esetleges hierarchiájának vizsgálatával kideríthető, mennyire igyekezett a birodalom egységes mintára átalakítani az elfoglalt területeket.

Lusitania provinciájának konkrét bemutatásával kívánom alátámasztani Antrop elméletét. J.C. Edmondson, tanulmányában 3 fő tényező köré építi a római kori vidék átalakulását; a vidéki építkezési motívum átalakulása, a természet mezőgazdasági felhasználásának átalakulása és Lusitania lakosságának világgal való kapcsolata. Az előző megállapításokhoz kapcsolódva, a római hódítások egyik jellegzetes vonása az a létjogosultság volt, mellyel igazolták az elfoglalt területek feletti igazságos hatalmukat. A provinciális rendszerben sem történt ez máshogy, ugyanis az elfoglalt területek lakosai számára egy etnikai identitást alakítottak ki, mellyel figyelmen kívül hagyták a komplex, földrajzilag tagolt területek etnikai és regionális vonásait. Következő lépésként a már jól elhatárolható területeken olyan vidéki berendezkedést követeltek meg az őslakosoktól, mely számukra ismeretlen és idegen volt, mind módszereikben, mint elképzelésben. Így például a római hegemoniát hivatott erősíteni képes hivatalok: esküdtbíróságok, census és egyáltalán egy római mintára létrehozott provinciális mentális térképet kellett kialakítaniuk.⁸²

5.0 Római ideológia a nyelvben és vallásban

A XXI. századi Nyugati civilizációk, így Európa fejlődésének főszerepében sokak a Római Birodalmat látják, azon belül a gréko-román kultúra hatását, mint kulturálisan

⁸¹Marc Waelkens: *Man and environment in the territory of Sagalassos, a classical city in SW Turkey*. Quaternary Science Reviews 18 (1999) 697-709. o. Ford.: Szabó Janka. Sagalassos város természeti kincseinek kiaknázásának nyomait tárták fel ásatások során, ahol vas-salak maradványokat találtak a helyi fémfeldolgozásból, mely azt bizonyítja, hogy egy önfenntartó kohászati központként üzemelt a város. Sagalassos városa Kr.e.: 333-ban jelenik meg a történelmi írásokban, a Római Birodalom Kr.e.: 25-ben dönt a város elfoglalásáról.

⁸² Edmondson J.C.: „*Creating a provincial landscape: Roman imperialism and rural change in Lusitania*”, in Gorges, J-G., Salinas de Frías, M. (eds.), *Les campagnes de Lusitanie romaine*, Madrid, Salamanque, Casa de Velázquez, 1990. 14-30. o.

domináns, erősen inkorporatív hatású folyamatot, ami aztán egy teleológiai elméletté vált, mely kialakulásában a római birodalomnak nagy szerepe volt. Ez alakította a nyugati civilizációt az ókori görög minta alapján, s formálta át egy óriási birodalom igényei szerint.⁸³ E szerint az elmélet szerint, sokszor mintha a *humanitas*⁸⁴ szót civilizációként fordították volna. Greg Woolf világított rá arra a tényre, hogy a római ideológia kialakításában és formálásában jogalapot kívántak teremteni a birodalom létezésére és uralmára mások felett. A barbár/barbarizmus kifejezések a rómaiak által biztosították és indokolták az elfoglalt területek feletti katonai, politikai dominanciát. Kulturális szempontból, az ideológia, amivel a birodalom kialakított, a klasszikus görög segítségével jogos magyarázatot biztosított a hódításokra a barbár társadalmak felett.⁸⁵ A birodalom nemzetközi kapcsolatai főként a béke és a háború császári döntésének függvényéből állt, s rendezett kapcsolatokat csak a Parthus-birodalommal tartottak fent, tekintve, hogy a barbár népeket, akármilyen fejlettek is voltak, alárendeltnek tekintették, s nem egyenrangú félnek.⁸⁶ A Rómát megalapító latinok és az itáliai népek által feltett vallás az indoeurópai vallások világából származtatható, mely a földművelés természetvallása volt. Az ember az életének megfelelő, de legalábbis hasonló kép szerint formálja isteneit, így életét is ez alapján irányítja. Többnyire a birodalom Keleti területein a vallás hellenisztikus vonásai érvényesültek, Nyugaton főként régi hiedelmek éltek tovább romanizált verzióban. A görög és római isteneknek meg volt megfelelő párjuk és lassan beépült hitrendszerükbe.

Az Európai Unió egyik legfontosabb kapcsolatteremtő eszköze a nyelv, a nagy gazdasági közösségre való tekintettel, mely egyben egy nyelvi gazdaságot is magába foglal. Az Unió egyik legfontosabb célkitűzése a beszélt nyelvekkel kapcsolatban, hogy mindenki meg tudjon szólalni a saját nyelvén kívül még két, másik nyelven.⁸⁷ Az EK-szerződés az oktatás és szakképesítések terén igyekszik a nyelvoktatást az uniós nyelvek terjesztésével összhangba hozni, valamint a nyelvek és kultúrák sokszínűségének tiszteletben tartását támogatni. Utóbbira a 2000-ben aláírt Alapjogi Charta kötelezi a tagokat, valamint a nyelvek

⁸³ Richard Hingley: *Cultural diversity and unity: Empire and Rome*. Cambridge University Press, 2009. 55-60.o. Ford.: Szabó Janka. (A továbbiakban R. H. *Cultural diversity and unity*.)

⁸⁴ Latin szó: emberség, emberiség.

⁸⁵ In: R.H. *Cultural diversity and unity*. 55-70.o. Ford.: Szabó Janka.

⁸⁶ In: Ferenczy-Maróti-Hahn. 339. o.

⁸⁷http://circa.europa.eu/irc/opoce/fact_sheets/info/data/policies/culture/article_7316_hu.htm Letöltve: 2013. július 6. Az EK-Szerződés 3., 21. és 149. cikke képez jogalapot.

kincsként való számontartására.⁸⁸ A polgárok ügyeinek intézésével kapcsolatban is fontos szerepet tölt be a nyelvhasználat, így a 314. cikkelyben említett összes nyelven intézheti ügyeit, és kötelesek arra ugyanazon a nyelven írásban vagy szóban reagálni, választ adni.⁸⁹ A Lisszaboni Szerződés értelmében „Az Unió tiszteletben tartja saját kulturális és nyelvi sokféleségét, továbbá biztosítja Európa kulturális örökségének megőrzését és további gyarapítását”.⁹⁰ Az Európai Unió nyelvpolitikai célkitűzései az idegen nyelvek oktatásának terjesztése az Unión belül, mely egy egységes, nyelvbarát környezetet teremthetne, nem mellékes, hogy a nyelvhasználat a versenyképesség egyik kiegészítője is lehet a 2000-ben Lisszabonban elfogadott stratégia értelmében.⁹¹

Weiss János: *A Nyugat és modernizáció (Vita Samuel P. Huntington könyvével)* c. tanulmányában úgy véli, hogy a XX. és XXI. század társadalmi nem tűnnek homogénnek a modernizációs folyamat után, és a nyugati kultúra örökségei, melyek klasszikusan a katolizáció, a társadalom pluralitása, állam és vallás szétválása és az európai nyelvek, kimondhatjuk, hogy a nyugati világ civilizációjának sajátosságai.⁹²

6.0 Geopolitika

Geopolitikai szempontból vizsgálni az ókori Rómát, Augustus korában a legeredményesebb. Grüll Tibor: *A principátus geopolitikai propagandája* c. írásában Augustus világhódító tetteit, és a görög-latin nyelv fordításai közötti legnagyobb különbséget, a „földkerekség” kifejezésének jelentőségét említi. Az *orbis terrarum*⁹³ a rómaiak esetében gömbformaként élt képzeletükben, s tisztában voltak azzal, hogy a világ lakott⁹⁴ területe három kontinensből áll. Afrika, Európa és Ázsia szerintük a Föld északi felén található. A fő kérdés, hogy meddig tart a Föld, az *oikumené*? A térkép készítés propagandáját támasztja alá,

⁸⁸http://www.euvonal.hu/index.php?op=kozossegi_politikak&id=44 Letöltve: 2013. július 6. 22. és 21. cikkely.

⁸⁹ EK-Szerződés 21. cikk.

⁹⁰http://www.euvonal.hu/index.php?op=kozossegi_politikak&id=44 Letöltve: 2013. július 6. EU-Szerződés 3. cikkének (3) bekezdése.

⁹¹http://circa.europa.eu/irc/opoce/fact_sheets/info/data/policies/culture/article_7316_hu.htm Letöltve: 2013. július 7. 2004-2009-es jogalkotási időszakban először a szlovák származású Jan Figel a többnyelvűséggel foglalkozott, így stratégiát hoztak létre a Bizottság előterjesztésével.

⁹² Weiss János: *A Nyugat és modernizáció (Vita Samuel P. Huntington könyvével)*. Mi a Nyugat? Atlantizmus és integráció. Szerk.: Garaczi Imre. Veszprémi Humán Tudományokért Alapítvány, Veszprém, 2007. 6-7. o.

⁹³ *orbis terrarum: a lakott Föld.*

⁹⁴ *Hé oikumené gé*, melyről Plinius és Sztrabón mondták ki először, hogy Nyugat - Kelet irányába hosszabb, mint Észak és Dél esetében. Körülötte az Ókeánosz, szélsőséges időjárások veszik körbe, melytől egyes tájait megismerhetetlennek tartották.

véglegesnek szánt térkép alakja a téglalap (*tabulae*) vagy gömb alakú (*sphaera*) lehetett, azonban a mai napig nincsenek megbízható bizonyítékok az Agrippa által befejezett térkép valós formájára. Következtetések alapján 24 régióból állt a világot ábrázoló térkép, melyből az utolsó öt közül az első: Caspiummare, Armenia, második: Mesopotámia, harmadik: India, Media, Parthia, Persis, negyedik: Aethio-pum terra universa cum Mari Rubro, az ötödik, superior Aegyptus volt szélességben és hosszúságban megadva.⁹⁵

A XXI. század Európájára vonatkozó legfőbb geopolitikai kérdések az Unió határait, Kelet-Európa határait, a csatlakozni kívánó vitás státusú országok helyzetét érinti. Az európai kontinens által bejárt évezredes út és ez által a hosszú út által ellátott feladatok, mint „az emberiség bölcsője” szerep és az egyik szuperhatalom (részben) otthonául szolgálni. E tagolt kontinens etnikai, vallási sokszínűséggel bír, s bár Huntington három kultúra és civilizáció hazájának tekinti; kereszténység, keleti ortodox és iszlám (Huntington 1993), újabb és újabb kérdéseket vet fel az Európai Unió kialakulásának folyamata.⁹⁶ A 90-es évek gyakorlatában a hivatalos munkanyelvek kettőre korlátozódtak; angolra és franciára. A németek elégedetlensége és az 1995-ös bővítéssel felszínre törő nyelvi kérdések miatt ötre akarták az Európai Unió munkanyelveit csökkenteni, mely főként holland és görög ellenállásba ütközött. Később az eszperantót kívánták hivatalos nyelvként bevezetni.

7.0 Értékelés, következtetések

Pályamunkám összehasonlító elemzésében, az integráció és globalizáció szempontjából a Római Birodalom és az Európai Unió közötti hasonlóságokból és különbségekből a következő következtetésekre jutottam:

a) Az integráció erőssége és mértéke Losoncz Alpár: *Az európai filozófia és az „európai emberiség”- egy korszak vége* c. tanulmányában Kant rendszer fogalmának vizsgálatában nem csak az isten-ember közötti szándékot veszi alapul, de Európa akkor és most különbségeit is. Vélekedésével egyetértve elmondható, hogy kontinensünk egységét mindig a béke, szabadság mentén igyekeztek megteremteni, s az integrációt bővítendő is az együttműködés formáját tartotta szem előtt mind a két államalakulat. Kant szerint az ókori görögökig kell visszatekinteni ahhoz, hogy az európai fölény igazolható legyen. A kérdés, hogy valóban

⁹⁵Grüll Tibor: *A principátus geopolitikai propagandája*. Ókor: folyóirat az antik kultúráról, Új Mandátum Lap- és Könyvkiadó, Budapest, 2008. 7/3. 56-65. o.

⁹⁶In: V.L. 91. o. Az 1958-as Európai Gazdasági Közösség nyelvhasználatáról szóló rendelet 4. cikkelye is olyan hivatalos nyelvként említi a tagországok nyelveit, amelyen a rendeleteket és egyéb dokumentumokat egyaránt rögzíteni kell.

akkor kezdődött meg a nem európai népek történelme, amikor Európával kapcsolatba kerültek és annak történetének részévé váltak.⁹⁷

b) Kulturális, ideológiai szempontból megközelítve a témát, az európai jelző kialakulása hozzávetőleg a XIV. századra tehető, melynek jelentősége, hogy sokáig kontinensünk kultúráját a „római” szóval azonosították. Kereszténynek, egyet jelentett rómainak, illetve európainak lenni. A görög kultúra, mint az emberiség bölcsője kezdett ismertté válni a közéletben, azonban nem tekinthetünk el afelett, hogy az alkotmányosság, a politikai, filozófiai gondolkodás és európaiság eszményét a római keresztényi és jogi közösségszervező erők egészítették ki és tették teljessé, majd vezették a mai kiforrott formájáig.⁹⁸ A XXI. század által megvalósított globalizáció, identitások találkozása egyfajta multikulturális egységet alkotó diplomáciát alakított ki, melyek létrejöttének egyik legfontosabb eleme a gazdaság. Az említett elméletet alátámasztja, hogy a gazdaság modernebb, lehetőséget kínáló szegmenssé alakult át, mely integrációs kapoccsá vált az elmúlt századok során. Ma a XXI. században európainak lenni és Európai Unió tagnak lenni, kezd ugyanazzal a tartalommal bírni. Az európai kultúrák közül elsőként a rómaiak tekintettek kultúrárt mértéknek. Ennek eredménye az lett, hogy minden európai nép ezt vette alapul és értelmezte, dolgozta ki vallási, teológiai tanításait. Kontinensünk keresztény vallásai nem ugyanazok, mégis hasonlóak, ezt azonban nem mondhatnánk el, például a kínai taoizmusról.⁹⁹

c) A Római Birodalom nyelvi és ideológiai szempontjai alapján, terjeszkedését egy propagandával teli magyarázat és felfogás igazolta, mely szerint a területek elfoglalása jutalomként szolgált a barbárok számára, még ha ők ezzel kezdetben nem is voltak tisztában. Az Unió esetében egy, a nagyhatalmak igényét szolgáló országok együttműködéséről lehet beszélni, melynek alapja a gazdasági integráció, így azonban a kulturális, szakrális, és a személyt napi szinten érintő tényezők elenyésző fontosságot kaptak.

d) Míg a Római Birodalom esetében a gazdasági, kereskedelmi kapcsolatok a kulturális, ideológiai és vallási egység eredményei voltak, addig az Unió esetében a gazdasággal kívánják a tagországok békés összetartozását megteremteni, mely a 2008-as gazdasági válsággal sérülni látszott. Az Európai Unió törekvései a békés együttműködés továbbvitelére a nyelv és kulturális területek támogatásával ugyan megtörténik, de hatékonyságuk megkérdőjelezhető. Az első globalizációs hullám a XVI-XVII. századi Európa árucseréjének

⁹⁷ Kaiser Tamás: *Az európai régiók a többszintű kormányzás rendszerében*. Mi a Nyugat? Atlantizmus és integráció. (Szerk.:) Garaczi Imre. Veszprémi Humán Tudományokért Alapítvány, Veszprém, 2007. 188-190. o.

⁹⁸In: Bóka. 11.-20. o.

⁹⁹http://www.rubicon.hu/magyar/oldalak/europa_es_a_klasszikus_okor/ Letöltve: 2013. október. 30.

köszönhetően kezdődött meg, majd a gazdasági rendszer kialakulásával lebomlott a határ Európa és a többi állam között. Az internacionalizációt alkotó államok közötti politikai és kereskedelmi kapcsolatok összefonódásával párhuzamosan jött létre a transznacionalizáció, avagy a nemzetek feletti társaságok összekapcsolódása. Kimondhatjuk, hogy a globalizáció a gazdaság, kereskedelem majd kultúra összefonódásával jött létre.¹⁰⁰

e) A földrajzi adottságok, illetve formák vizsgálata látszólag egyszerűnek tűnnek, azonban (a mai értelemben vett) Európai kontinens kiterjedésével megegyező területek ökológiája, éghajlata is megváltozott az elmúlt 2000 év során. A Grüll Tibor által „ökológiai imperializmusnak” nevezett változás, melyet a Római Birodalom térhódításai idéztek elő, főként a birodalom által végrehajtott urbanizációra és az ezzel járó építkezésekre és életmódbeli változásokra vezethetők vissza. Róma világhódítása kártevők elszaporodásához, elterjedéséhez és különböző növények kipusztulásához is vezettek. Ennek kezdetben jótékony hatására például Britannia területén lehetőség nyílt szőlőtermesztésre, de Lusitania urbanizációja a provincia éhínségét és gabonatermesztésének nehézségeit okozták.¹⁰¹ Ezzel szemben az Európai Unió felismerése a globalizáció okozta károkról, környezetbarát együttműködések és programok irányzott elő.¹⁰²

Pályamunkámban összehasonlítottam az integráció és globalizáció fogalmainak vonatkozásában az antik Római Birodalom és az Európai Unió alakzatait. A fentiekben felsorolt eredményeim megerősítenek abban, hogy érdemes további kutatásokkal összevetni a két szövetségi rendszer felépítését és működését. Fontos azt megjegyezni, hogy a két politikai formát két-két és fél ezer év választja el egymástól, de a különféle részterületek összehasonlítása—a politikai, földrajzi, gazdasági és kulturális vonatkozásokban—mégis sokféle tanulsággal szolgálhat az Európai Unió működésének elkövetkezendő éveire. Az utóbbi években egyre több kutató elemezte ezt a kérdést az euro-atlanti világban. A továbbiakban tervezem az összehasonlító kutatás folytatását, főképpen a kulturális vonatkozásokat illetően.

¹⁰⁰ Szilágyi István: *A Nemzeti Identitás, nemzetfelfogás, és kulturális diplomácia a huszonegyedik században*, Magyar Tudomány, 2002/2. 198-199. o. Joaquim Aguiar Immanuel Wallerstein elméletéhez közelít ez a gondolat.

¹⁰¹<http://www.matud.iif.hu/2013/09/01.htm> Letöltve: 2013. október 30.

¹⁰²In: Grüll: *A mediterrán térség gazdasági és ökológiai integrációja a Római Birodalomban*. 1-12. o.

Felhasznált irodalom:

- Ürögdi György: *Kard és törvény. (Marius és Sulla kora)*. Gondolat, Budapest, 1974.
- Kaiser Tamás: *Az európai régiók a többszintű kormányzás rendszerében*. Mi a Nyugat? Atlantizmus és integráció. (Szerk.:) Garaczi Imre. Veszprémi Humán Tudományokért Alapítvány, Veszprém, 2007.
- Grüll Tibor: *A mediterrán térség gazdasági és ökológiai integrációja a Római Birodalomban*. Mediterrán Világ. 20.
- Grüll Tibor: *A principátus geopolitikai propagandája*. Ókor: folyóirat az antik kultúrákról, Új Mandátum Lap-és Könyvkiadó, Budapest, 2008. 7/3.
- *Magyar Értelmező Kéziszótár*, Akadémiai Kiadó, 2003. (Szerk.:) Juhász József
- Hitchner, R. B., *The First globalization: The roman empire and its legacy in the 21st century*. Oxford, Oxford University Press. 2012.
- Edmondson J.C.: „Creating a provincial landscape: Roman imperialism and rural change in Lusitania”a, in Gorges, J-G., Salinas de Frías, M. (eds.), *Les campagnes de Lusitanie romaine*, Madrid, Salamanque, Casa de Velázquez, 1990.
- Finley, M.I.: *The ancient economy (2nd edn)*. London, Hogarth Press. 1985.
- Carandini, A.: Il mondo della tarda antichità vista attraverso le merci. In *Società romana e imperotardo antico III. Le merci, gli insediamenti* (ed. A. Giardina). Rome: Editori Laterza, 1986.
- Carandini, A: Italian wine and Africanoil: commerceinworld empire. In*The Birth of Europe. Archeology and social development in the first millenium AD* (ed. K. Randsborg). Rome: L’Erma di Bretschneider. 1989b.
- GregWoolf: *Imperialism, empire and the integration of the roman economy*. World Arheology, Vol. 23, No. 3. Arheology of Empires (Feb. 1992).
- Begegnungen. Schriftenreihe des europa institutes Budapest. Band 8. *Az európai integráció. Tények és adatok*. MTA Történettudományi Intézet, Budapest, 2000.
- Bóka Éva: *Az európai egység gondolat fejlődéstörténete*. Napvilág Kiadó, Budapest, 2001.
- Ferenczy Endre-Maróti Egon-Hahn István: *Az ókori Róma Története*. (Szerk.:) Harmatta János. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 2006.

- Prugberger Tamás-Olajos István: *A földbirtok és földtulajdon szerepe az ókorban és a középkorban*. Publicationes Universitatis Miskolciensis Sectio Juridica et Politica, Miskolc, 16 (1999).
- Dr. Turján Anikó: *Az euróról, gyakorlati szempontból. Gazdasági és Monetáris Unió. A Miniszterelnöki Hivatal Kormányzati Stratégiai Elemző Központ és a Külügyminisztérium közös Kiadványa, Európai Füzetek 43.*
- Brun, J.-P.: *L'oléiculture et la viticulture antiques en Gaule: instruments et installations de production*, in M.-C. Amouretti and J.-P. Brun (eds), *La production du vin et de l'huile en Méditerranée*. 1993.
- A. G. Brown, I. Meadows, S.D. Turner & D.J. Mattingly: *Roman vineyards in Britain: stratigraphic and palynological data from Wollaston in the Nene Valley, England*. *Antiquity* 75. 2001.
- Gazdag Ferenc: *Európai integráció és külpolitika*. Osiris Kiadó, Budapest, 2005.
- Casson, L.: *Ships and seamanship in the ancient world*. Princeton, Princeton University Press. 1971.
- Farkasházy Attila: *Az Euro készpénzként történő bevezetése*. Budapest, 2001.
- Adamik Béla: *Nyelvpolitika a Római Birodalomban*. Tinta Könyvkiadó, Budapest, 2006.
- Vofkori László: *Gazdasági földrajz*. Scientia Kiadó, Kolozsvár, 2002.
- Mohay Gergely: *A Római Birodalom igazságosságának elmélete Polybiosnál*. *Antik Tanulmányok LIV* (2010).
- N. Rózsa Erzsébet, Póti László: *Európa régi-új régiója-A mediterráneum*. Stratégia és Védelmi Kutatóintézet, Budapest, 1999.
- Lengyel Balázs, Dr. Gellérné dr. Lukács Éva - Rézműves Judit: *Az Európai Unió polgárainak szociális biztonsága. Szociálpolitika és foglalkoztatás*. Európai Füzetek 14.
- Pálné Kovács Ilona: *Regionális politika és közigazgatás*. Dialóg Campus Kiadó, Budapest-Pécs, 1999.
- Soós Edit: *Integráció és regionalizmus*. Bába és Társai Kiadó, Szeged, 1999.
- Kaiser Tamás: *Az európai régiók a többszintű kormányzás rendszerében*. Mi a Nyugat? Atlantizmus és integráció (Szerk.:) Garaczi Imre. Veszprémi Humán Tudományokért Alapítvány, Veszprém, 2007.
- Marc Waelkens: *Man and environment in the territory of Sagalassos, a classical city in SW Turkey*. *Quaternary Science Reviews* 18. (1999).

- Dr. Kerényi Károlyné - *Latin olvasókönyv a leánygimnáziumok számára*. I. rész- Budapest, Szent István-társulat Kiadása, 1937.
- Marc Antrop: *Landscape change and urbanization process in Europe*. Landscape and urban planning. 67. (2004).
- Richard Hingley: *Cultural diversity and unity: Empire and Rome*. Cambridge University Press, 2009.
- J.N. Adams: *Bilingualism and the latin language*. Cambridge, Cambridge University Press, 2003.

Internetes források:

- <http://www.kislexikon.hu/autarkia.html>
Letöltve: 2013. május 3.
- <http://www.eduport.hu/eu/oktatas/j249.html>.
Letöltve: 2013. június 5.
- http://europa.eu/about-eu/eu-history/founding-fathers/pdf/robert_schuman_hu.pdf.
Letöltve: 2013. június 5.
- <http://eva-boka.wdfiles.com/local--files/start/Az%20eur%C3%B3pai%20egys%C3%A9ggondolat%20B%C3%B3ka%20%C3%89va,%202011.pdf>
Letöltve: 2013. június 6.
- www.nefmi.gov.hu/europai-unio-oktatas/maastrichti-szerzodes
Letöltés: 2013. június 25.
- http://jog.unideb.hu/documents/tanszekek/jogbolcseleti/tansegdletek/2011-12/2011-12-2/takcs_p_-_az_emberi_jogok_jogelmleti_krdsei__a_jogok.pdf
Letöltés: 2013. június 26.
- http://www.euvonal.hu/index.php?op=kozossegi_politikak&id=44
Letöltve: 2013. július 6.
- http://www.esely.org/kiadvanyok/2002_2/VOBRUBA.pdf
Letöltve: 2013. október 20.
- http://www.ksh.hu/statszemle_archive/2010/2010_04/2010_04_454.pdf
Letöltve: 2013. október 20.

- [http://www.grotius.hu/doc/pub/YRNIOV/2012_83_domonkos_endre_merre_tovabb_p
ortugal_gazdasag.pdf](http://www.grotius.hu/doc/pub/YRNIOV/2012_83_domonkos_endre_merre_tovabb_p
ortugal_gazdasag.pdf)
Letöltve: 2013. október 20.
- http://www.rubicon.hu/magyar/oldalak/europa_es_a_klasszikus_okor/
Letöltve: 2013. október 30.
- <http://www.matud.iif.hu/2013/09/01.htm>
Letöltve: 2013. október 30.
- http://www.kulturpont.hu/content.php?hle_id=9616
Letöltve: 2013. október 31.
- <http://www.grotius.hu/doc/pub/MIUWUS/61%20az%20eur%C3%B3pai%20integr%C3%A1ci%C3%B3,%20mint%20%C3%BAj%20tipusu.pdf>.
Letöltve: 2013. július 12.
- http://okor.tti.btk.pte.hu/files/tiny_mce/GrullTibor/2010_2011_1/3_2_1_numizmatika.pdf
Letöltés: 2013. június 3.
- <http://mek.oszk.hu/03800/03829/03829.pdf>
Letöltve: 2013. június 4.
http://www.portfolio.hu/gazdasag/hol_folytatodik_az_eurovalsag.183213.html
Letöltve: 2013. október 11.
- <http://mek.oszk.hu/08700/08774/08774.htm>.
Letöltve: 2013. július 20.
- <http://www.historyguide.org/ancient/lecture12b.html>
Letöltve: 2013. július 6.
<http://www.unrv.com/government/provincialgovernment.php>.
Letöltve: 2013. június 5.
- http://www.portfolio.hu/gazdasag/hol_folytatodik_az_eurovalsag.183213.html
Letöltve: 2013. október 11.
- <http://federalistpublicola.com/2010/03/05/roman-foreign-policy/>
Letöltve: 2013. június 26.
- <http://trsalty.sunburst.eu/index.php?id=5&smiid=6>
Letöltve: 2013. július 1.

- <http://trsalty.sunburst.eu/index.php?id=5&smiid=6>.
Letöltve: 2013. július.1.
- <http://hup.hu/node/60744>
Letöltés: 2013. október 13.
- http://www.fil.hu/uniworld/vt/valltort/2_5.htm.
Letöltve: 2013. július 6.
- http://circa.europa.eu/irc/opoce/fact_sheets/info/data/policies/culture/article_7316_hu.htm
Letöltve: 2013. július 6.